

Kapittel 2

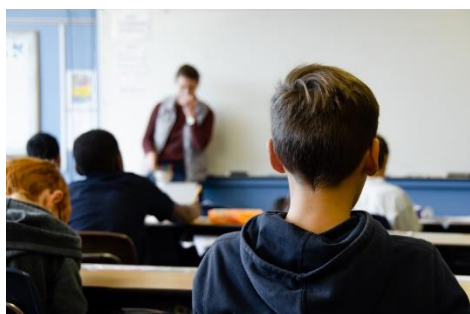
Etikk og etisk tenkning

Læringsmål

Etter å ha arbeidet med dette kapitlet skal du kunne:

- nestekjærlighetsbudet og «den gylne regel»
- forklare hvorfor Immanuel Kant avviste følelsene som grunnlag for etikken, og hvorfor han avviste konsekvensetikken
- forklare hva Kant legger i uttrykket «det kategoriske imperativ»
- gjengi innholdet i Kants krav til rette handlinger
- kjenne til de tre etiske modellene pliktetikk, konsekvensetikk og dydsetikk

William står fast. Dette vet han egentlig, men han greier bare ikke å komme på det. Geometri er ikke så vanskelig, hadde han tenkt, så det trengte han ikke øve på til prøven. Men nå, nå skjønner han ingen ting. Får han bare se på konstruksjonen til Emil, som sitter på rekka ved siden av, vil han sikkert greie oppgaven. Fusk? Var det å fuske? Om så var, hvem ville vel ha vondt av det? Bare han ikke blir oppdaget! Læreren har advart ham. Hvis han blir tatt en gang til, så ...

William har et valg. Han kan fuske, eller han kan la være. Hva skal han velge? For å finne ut det, må han tenke over hva som er viktigst for ham:

1. Å få et best mulig resultat på matteprøven
2. Å følge reglene som er bestemt
3. Å unngå straff
4. Å gjøre sitt beste uten ulovlig hjelp

William har veldig lyst til å gjøre det bra på prøven. Å gjøre det godt på skolen er en veldig viktig verdi for ham. Men William liker ikke å gjøre lekser og øve til prøver. Å ha fri, så han kan gjøre det han har lyst til, game, se film eller henge ute med venner, er også en viktig verdi. På prøven merker han at disse to verdiene krasjer. Han har tatt for mye fri og gjort for lite lekser. Skal han gjøre det bra, må han jukse. Eller må han det? Er det andre verdier som er like viktige, kanskje til og med enda viktigere enn å gjøre det bra på prøven? Han liker å kunne stole på folk. Han vil at andre skal være ærlige mot ham og ikke drive med fusk og fanteri. Men må samme regel gjelde for ham selv? Det har han vel ikke noen fordel av?

William og alle vi andre velger våre handlinger på grunnlag av verdier som er viktige for oss. Viktige verdier bestemmer målet for handlingene. I mange tilfeller kan verdier komme i konflikt med hverandre, slik som i eksemplet ovenfor. Ofte må vi velge hva vi skal gjøre i løpet av få sekunder. Vi har ikke alltid tid til å sette oss ned og tenke nøye gjennom hvert eneste handlingsalternativ. Da kan det være en stor fordel at å ha et bevisst forhold til hvilke verdier som er viktigst, å vite hvilke verdier vi vil skal være styrende for handlingene våre.

Tekstboks:

Etikk dreier seg om levereglene våre. Gjennom tenkning prøver man å vurdere og begrunne hvorfor handlinger er riktige eller gale, gode eller dårlige. Man finner argumenter for hvorfor noen handlinger er tillatt, mens andre ikke er tillat.

Moral handler om hvordan vi faktisk lever, hvilke leveregler vi praktiserer. Etikk er teori, moral er praksis, derfor kalles etikk gjerne for moralteori.

Trenger vi etiske regler?

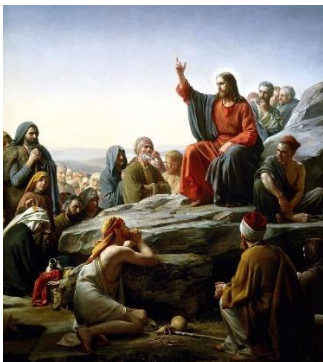
Bibelen lærer oss at mennesket er skapt i Guds bilde. Det gir alle mennesker en spesiell verdi. Menneskets verdi er avgjørende for hvordan vi skal være mot hverandre. Mennesker skal ikke behandles som dyr eller ting, men vises en spesiell respekt. Ved skapelsen fikk menneskene også i oppgave av Gud å bruke skaperverket og ta vare på det. Menneskene feilet, og urettferdighet, sorg, nød og ødeleggelser av naturen ble resultatet. Menneskene for vill, og selv om de lengtet etter gode liv, greide de ikke å handle slik at det ble gode liv for alle.

Gud har åpenbarte sin gode vilje i Bibelen, og kristne leser Bibelen for å få rettleiding om hvordan livet skal leves. De ti bud, som står i Det gamle testamentet, er viktige. Og i Det nye testamentet forklarer Jesus og apostlene hvordan menneskene skal leve etter Guds gode vilje.

To viktige leveregler i Det nye testamentet er «nestekjærlighetsbudet» og «den gylne regel»:

Nestekjærlighetsbudet: «For hele loven blir oppfylt i dette ene budet: Du skal elske din neste som deg selv.» Paulus' brev til galaterne, kap. 5 v. 14.

Den gylne regel: «Som dere vil at andre skal gjøre mot dere, slik skal dere gjøre mot dem.» Lukas, kap. 6 v. 31.

Bergprekenen, maleri av Carl Heinrich Bloch, 1877

Jesus sa: «Den som vil gjøre hans [Guds] vilje, skal skjønne om læren er av Gud, eller om jeg taler ut fra meg selv.» Johannes kap. 7, v. 17. Mange tenker at de må skjønne det før de gjøre det, men her sier Jesus at en skal gjøre det for å skjønne det.

Er det mulig for mennesker å skjønne hva som er rett og galt, godt og ondt?

I alle kulturer har mennesker hatt tanker om hva som er rette handlinger, hva som er rettferdig og urettferdig. Etikk har vært et viktig tema for filosofene. Moralfilosofier på forskjellige steder rundt om i verden har opp gjennom historien forsøkt å formulere regler for rette holdninger og handlinger. Flere steder har man kommet fram til lignende formuleringer som i «den gylne regel». Men selv om mange, uansett tro og kulturell tilhørighet, er enig i at denne regelen er bra, så kan det likevel være vanskelig å vite hvordan vi skal leve etter regelen i praksis. I mange tilfeller velger mennesker forskjellig.

Heller ikke kristne er alltid enige om hva som er rett og galt når de står overfor konkrete valg. Er det rett å reise med fly når tog forurenser mye mindre? Er det lov å røyke? Kan en som er gift og skilt, gifte seg med en ny? Hvor mye av egen lønn er rett å gi til gode formål? Må man gi til gode formål, eller kan man med god samvittighet bruke alt man tjener på seg selv? Spørsmålene er utallige, og daglig må vi gjøre mange etiske valg.

En av verdens mest berømte filosofer er Immanuel Kant. Han er kjent for å ha utformet en egen teori for å avgjøre om en handling er god i seg selv.

Immanuel Kant (1724–1804 e.Kr.)

(Tekst til bildet)

Immanuel Kant vokste opp i enkle kår i en tysk, kristen familie. Han var uvanlig skoleflink og fikk derfor adgang til å ta høyere utdanning. Bøker som han skrev, leses fortsatt.

Immanuel Kant leste grundig det andre filosofer skrev om etikk og moral, og det var særlig to måter å tenke på som Kant kritiserte.

Noen mente at dersom man skulle finne ut hva som var rett og godt, så måtte man bruke følelsene og kjenne etter hva man følte var det rette. For eksempel var følelsen av sympati viktig, det vil si følelsen av godhet og velvilje for andre. Dersom alle tok vare på denne følelsen, ville det føre til at det ble godt å leve for alle.

Kant hadde ikke tro på at følelsene kunne være utgangspunktet for å vite hva som var et rett og godt liv. Følelselivet varierte sterkt fra menneske til menneske. Det var derfor altfor usikkert å bygge en moral på følelser.

Andre mente at menneskenes moral måtte bedømmes ut fra resultatene, eller konsekvensene, som handlingene førte til. Kant mente at det ikke var enkelt å vite på forhånd hva som ville bli konsekvensene av en handling. Det kunne skje mye som påvirket resultatet, og derfor var det umulig å forutse alle konsekvenser. Å bygge en moral på tenkelige og utenkelige konsekvenser av det man gjorde, ble ikke lett og var veldig usikkert.

Eksempel:

En kvinne kaster ut en redningsbøye til en mann som har ramlet på sjøen og ikke kan svømme. Kvinnen er uheldig og treffer mannen i hodet slik at han besvimer. Mannen synker og dør. Om man skal bedømme handlingen ut fra resultatet, var det galt å kaste redningsbøyen til mannen som lå og kavet i sjøen.

I stedet for å kjenne etter følelser eller spørre etter usikre konsekvenser, stilte Kant bestemte krav til en riktig handling. Kort oppsummert var kravet: «Du skal handle slik at regelen for din handling kan være en regel for alle mennesker.» For Kant var dette mer enn en fornuftig leveregel, det var et *kategorisk imperativ*.

Ordforklaring

Kategorisk betyr her at det som sies er u diskutabelt og har absolutt gyldighet i alle situasjoner. Imperativ kjenner vi fra grammatikken. Det er en form av verbet som vi kaller befallingsform. Sier vi «gå!» (imperativ), så skal en gå, og ikke stå igjen og gruble på om en skal gå.

Kravet til menneskers handlinger er at det du velger å gjøre, må du akseptere at andre også gjør. Hvis du for eksempel mener det må være greit at du lyver av og til, har du akseptert at alle andre også kan lyve. Hvis du derimot ikke ønsker at menneskene omkring deg skal gå rundt og lyve til stadighet, kan du ikke lyve selv heller. Da er det din plikt å ikke lyve.

Kant mente at alle mennesker har i seg en moralsk lov som gjør at de kan fatte hva som er riktig og galt, og at mennesket ved hjelp av fornuften kan gi seg selv påbud om å handle rett.

Hva er en etisk modell?

Kants etiske tenkning har fått stor oppmerksomhet, men også hans teori kan mange ganger være vanskelig å omsette til praksis. Når vi prøver å finne ut hva som er rett og galt, fins det ulike måter å tenke på. Det er vanlig å bruke etiske modeller for å beskrive ulike tenkemåter. En modell er en forenkling som skal gi oversikt og gjøre noe lettere å forstå. Nedenfor finner du tre etiske modeller, og styrker og svakheter ved disse måtene å tenke på. Virkelige mennesker tenker ikke etisk på bare én måte. De vil kombinere flere modeller og kanskje også måter å tenke på som ikke passer helt inn i noen av modellene. Kanskje kan du likevel finne ut noe om din egen måte å tenke på, ved å studere disse modellene.

Etiske modeller (i egne bokser)

Pliktetikk

- Fokus: Selve handlingen.
- Forutsetter: At noe er absolutt godt/rett og noe absolutt ondt/galt, og at lover og regler er til det beste for alle.
- Mål: Å følge lover og regler.
- Styrke: Egoistiske eller urettferdige motiv for en handling er vanskelig å skjule.
- Svakheter: Kan bli blind lydighetsetikk som bare handler om å følge regler, og fritar den enkelte fra å vise skjønn og vurdere konsekvenser.

Konsekvensetikk

- Fokus: Konsekvensen av handlinger.
- Forutsetter: At alle handlinger får konsekvenser for en selv og andre, umiddelbart eller på sikt.
- Mål: Godt resultat for flest mulig mennesker.
- Styrke: Følger ikke bare blindt reglene, man må tenke etter og følge med på om resultatet av handlingene blir bra.
- Svakheter: Ofte vanskelig å vite om konsekvensene egentlig er gode eller dårlige. Mange handlinger kan være bra for noe, men galt for noe annet.

Dydsetikk

- Fokus: Menneskets holdninger og handlinger springer ut fra menneskets karakter. Viktig å lære seg og å øve på gode dyder slik at de blir en vane. Eksempler på dyder er mot, visdom, måtehold, rettferdighet, tro, håp og kjærlighet.
- Mål: Å foredle og utvikle personligheten, få gode vaner og reagere sunt. Den som har tilegnet seg dydene, vil også gjøre det gode. (Umoral kommer av manglende læring og innsikt.)
- Styrke: Ser sammenheng mellom tanker, ord og handlinger.
- Svakheter: For optimistisk syn på forholdet mellom kunnskap og handling. Det er ingen garanti for at kunnskap alltid fører til rett handling.

<https://www.piqsels.com/no/public-domain-photo-ijjbc>

Hva ville Jesus gjort? Mange kristne stiller dette spørsmålet når de er i tvil om hva som er rett å gjøre.

Oppgaver

Husker du?

1. Hva er etikk?
2. Hva er moral?
3. Hvordan lyder «nestkjærlighetsbudet»?
4. Hvordan lyder «den gylne regel»?
5. Hvem var Immanuel Kant?
6. Hvorfor avviste Kant at følelsene kunne være grunnlag for etikken?
7. Hvorfor mente Kan at man ikke kunne bygge moralen på vurderinger av konsekvensene av det en gjorde?
8. Hva er «det kategoriske imperativ»?
9. Gjengi hovedinnholdet i Kants krav til gode handlinger.
10. Forklar innholdet i de tre etiske modellene pliktetikk, konsekvensetikk og dydsetikk.

Fordypningsoppgaver

1. Diskuter to og to om vi bare ved å bruke fornuften kan komme fram til hva som er rett og godt.
2. Du føler at noe er rett. Diskuter om det er et godt grunnlag for å vite om det er rett.
3. Diskuter hvorfor vi må ha lover og regler i samfunnet?
4. Diskuter hvorfor de som bryter samfunnets lover og regler får straff.
5. Bibelen lærer oss om Guds vilje, hvorfor vil Gud at menneskene skal følge hans vilje?
6. Jesus sa: «Den som vil gjøre hans [Guds] vilje, skal skjønne om læren er av Gud, eller om jeg taler ut fra meg selv.» Johannes kap. 7, v. 17 Diskuter hvilke praktiske konsekvenser dette får for den som vil leve som kristen?

Utforskningsoppgaver

Diskuter de etiske spørsmålene i casene nedenfor. Følgende punkter kan være til hjelp for å tenke systematisk igjennom problemene:

- Tolke og vurdere situasjonen: Hva er problemet/problemene?
 - Sette opp viktig verdier: Hvilke av verdiene betyr mest, hva er viktigst?
 - Bestemme mål: Hva er det beste som kan skje? Hva må ikke skje?
 - Lage en plan for å nå målet/målene: Hva må gjøres?
1. Du våkner en morgen og ser at gruppediskusjonen som dere startet kvelden før, fortsatte lenge etter at du var sovnet. Du leser deg oppover kommentarene og ser mange innlegg om en elev på skolen. Kommentarene er stygge og går både på personens utseende og ting vedkommende har sagt og gjort. Det meste blir latterliggjort. Det er særlig én i gruppen som kommer med de styggeste kommentarene. Disse blir møtt med masse likes og latter. Du vet godt hvem det er de skiver om. Du kjenner ikke personen selv, men din mor og personens mor er venner. Hva gjør du?

2. Du blir invitert med på kino og har veldig lyst til å være med. Men du har allerede avtalt med en venn at du skal komme på besøk til ham/henne. Du vet han/hun blir lei seg hvis du bryter avtalen og ikke kommer. Hva gjør du?
3. Storesøsteren din på 20 år kommer hjem og forteller at hun skal flytte sammen med kjæresten som er 26 år og har to barn fra et tidligere samboerforhold. Moren din blir bekymret og lei seg. Hun syns søsteren din er for ung til å forstå hva hun gjør. Faren din blir sint og sier at hvis denne mannen virkelig mener alvor, så må de kunne gifte seg først. Søsteren din er veldig forelsket, men det gjør inntrykk at foreldrene er både lei seg og sinte. Så spør hun deg, hva du syns er rett å gjøre?
4. Besteforeldrene dine skal feire gullbryllup og har invitert hele storfamilien til Syden for å feire. De vil betale reise og opphold på fint hotell for alle. Tanten din er veldig miljøbevisst og syns dette er en dårlig idé. I stedet for å fly så mange mennesker til Syden foreslår hun at feiringen kan være i Norge. Besteforeldrene dine vil gjerne høre hva andre i familien mener. Hva svarer du når de spør deg?
5. Du har fått en god venn som er innvandrer. Familien har bare bodd noen få år i Norge. Vennen din er veldig glad i foreldrene sine og veldig lojal mot dem. Du liker dem også, men så oppdager du at de slår barna hvis de gjør noe galt. Vennen din trekker på skuldrene da du nevner at det ikke er lov å slå barn i Norge, og sier det er helt vanlig i det landet de kommer fra. Vennen din er veldig fornuftig og grei, og blir sjelden slått, men det blir de viltre småsøsknene ganske ofte. Hva gjør du?
6. Du har en venninne som er blitt gravid. Verken hun eller familien er kristne, og hun forteller at alle sier til henne at hun som er så ung, bør ta abort. Så spør hun deg hva en kristen jente ville gjort? Begrunn svaret.
7. Historien om Robin Hood forteller at han tok fra de rike og gav til de fattige. Han var lyst fredløs av myndighetene og bodde langt inni skogen sammen med vennene sine. Var Robin Hood en helt eller en kjeltring? Hvorfor/hvorfor ikke?